

TAMÁS ÁGNES

A *Budapesti Közlöny* utasításai és szerződései (1867–1875)*

1867. március 12-én indította útnak az Andrássy-kormány – a *Sürgöny* helyett – a *Budapesti Közlöny* című hivatalos lapot Salamon Ferenc szerkesztésében. A sajtószabadság visszaállítása után (1848. évi 18. tc.) feltételezhetnénk, hogy a kormányzat és a sajtó viszonya a provizórium éveivel képest átalakul, azaz a kabinet és a miniszterelnökségen belül megalakult sajtóosztály lazít az egyes sajtótermékekhez fűződő viszonyán. Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy az új hivatalos lap kiadójára és szerkesztőjére vonatkozó szerződésekben ez milyen mértékben tükröződött. Mennyiben változtattak a provizóriumbeli gyakorlaton a lapkiadásra és szerkesztésre vonatkozó szabályok tekintetében? Nagyobb szabadságot kapott-e a szerkesztő és a kiadó a ki-egyeződést követő években?

Úgy tűnt, a kormányzat köreiből nem volt vitakérdés, hogy szükséges egy, a kormányzati álláspontokat propagáló modern hírlap. Az ellenzék viszont – legalábbis 1871 végén – ezt másképp látta: egyszerű törvénylapot követeltek, amelynek tartalma pusztán csak a törvények és rendeletek szövegének közzétételére korlátozódik. A *Budapesti Közlöny*ről szóló vitában Csernátorny Lajos, a szélsőbal képviselője kifejtette, hogy a hivatalos lapnak olcsónak, sőt talán ingyenesnek kellene lennie, mert abból tudják meg az állampolgárok a törvényeket, s semmiféle más cikket nem szabadna tartalmaznia. Nincs helye polémiáknak, vezércikkeknek, *Külföld* rovatnak vagy színházi tudósításnak. Az olcsóbb előállítás érdekében azt javasolta Péchy Tamás balközép párti képviselő, hogy hagyják ki a *Budapesti Közlöny*ből a vezércikkeket.¹ Helfy Ignác tartalom tekintetében más szempontot emelt ki: „Hogy a hivatalos lap, mely közpénzből fedeztetik, adja ki a jobboldali szónokok beszédeit egész terjedelemben, az ellenzék beszédeit pedig megcsonkítva, néha-néha szándékosan elferdítve adja: az oly korteskedés, melyre mi szavazatunkkal nem ajánlhatjuk meg a költséget.”² Kifogásolták tehát a honatyák, hogy a *Budapesti Közlöny* kormánypárti vezércikkeket tartalmaz, és az országgyűlési tudósításai sem pártatlanok. Javasolták, hogy a különféle kormányközeli lapok feladata legyen a pártpolitikai irányultságú tájékoztatás, ne a hivatalos lapé.

* A tanulmány az NKFI K 119664 számú „Államhatalom és politikai sajtó Magyarországon (1861–1875)” című projekt keretében készült. Az idézeteket eredeti helyesírással és kiemelésekkel közöljük.

1 Az 1869-ik évi április 20-ikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, 18, Pest, 1871, 360–361.

2 Uo., 362.

Több ellenzéki képviselő (például: Tisza Kálmán) egyetértett a vita során azzal, hogy a szerkesztés olcsóbbá tehető, ha csak rendeleteket, törvényeket tartalmaz a hivatalos lap, hiszen a terjedelme is jelentősen csökkenthető, s azt is felvetették, hogy egy ilyen típusú lapnak nem szükséges naponta megjelennie. Előfizetőinek nagyobb része valamilyen település vagy hivatalos szerv, amelyeket csupán a törvények és az őket érintő hirdetések érdekeltek, ezért szükségtelen más szövegekkel megtölteni az újságot.

A *Budapesti Közlöny* tartalmát tekintve fontos változás volt néhány évvel később, amikor Tisza Kálmán, immáron belügyminiszterként elrendelte a minisztertanács határozata alapján, hogy a hivatalos lapban 1875. július 1-jétől csak hivatalos tartalom jelenhet meg. Az intézkedéstől évente 20 000 forint megtakarítását várták.³ Kérte Wenckheim Béla báró miniszterelnököt, hogy az új szerkesztési elvekről a szerkesztő is tudomást szerezzen. Az aktában található melléklet szerint a következők kerülhettek az év második felétől a *Budapesti Közlöny* hasábjaira: szentesített törvények, kinevezések, közös minisztériumok hivatalos közleményei, minisztériumok rendeletei, banki kimutatások, vasutak kimutatásai, „az állami és alapítványi javakról szóló kimutatások”, bírósági kimutatások, a közmunka tanács szabályrendeletei és kimutatásai, rendőrségi közlések és körözések, tőzsde- és gabonaárak, meteorológiai és vízállásra vonatkozó hírek.⁴ Tisza tehát belügyminiszterként megvalósította azt, amit évekkor korábban még ellenzéki képviselőként adott elő a képviselőházi vitában – több baloldali honatya pártfogása, szorgalmazása mellett.

A Budapesti Közlöny kiadóhivatalának utasításai és szerződésai

A *Budapesti Közlöny*t az Andrássy-kormány megalakulását követő első hónapokban (1867. március – 1867. június) még Emich Gusztáv adta ki az 1865-ös keltezésű, 1866-ban módosított, a korábbi félhivatalos lapra, a *Sürgönyre* vonatkozó szerződésének megfelelően, ami lehetővé tette az elhúzóódó tárgyalásokat, alkudozásokat. Emich szerződése szövegszerűen – bár kiegészítésekkel, elsősorban arra az esetre, ha a kiadótulajdonos meghal – a helytartótanács és az egyetemi nyomda 1864. évi szerződéstervezetéből indult ki, kihagyva abból az 1865 őszi megszűnt német nyelvű hivatalos lapra, az *Ungarische Nachrichtenre* vonatkozó részeket. Néhány ponton tértek csak el attól, a kiadónak némileg nagyobb mozgásteret engedve: Emich immáron szabadon meghatározhatta, hogy milyen árat kér a magánhirdetésekért. Eltérés továbbá, hogy a szerződés nem szabott meg külön előfizetési díjat a postai és a házhoz való széthordás esetében, mindkét szállítási módnál egységesen öt forintban állapította azt meg. Az viszont változatlanul került át a régi szerződésből, hogy Emich minden

3 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) K27 Miniszterelnökségi levéltár, minisztertanácsai jegyzőkönyvek, 1875. április 4., 8–9. ff.

4 Tisza Kálmán Wenckheim Béla bárónak, Budapest, 1875. április. 14. MNL OL Miniszterelnökség Központilag iktatott és irattározott iratok (a továbbiakban: K26 ME) 1875:665.

segélyezési igény benyújtása nélkül köteles működtetni a lapot, s minden bevételt és kiadást ő kezel. A tizenhatodik pontban rögzített szerkesztőségi költségek azonban módosultak: az egyetemi nyomda szerződéstervezete szerint a helytartótanács elnöksége számára 1864-ben 32 500 forintot kellett volna havi részletekben kifizetni, utasítása szerint havi 2500 forinttal tartozott, míg Emichnek 1865-ben immár egy lapra ennek az összegnek a felénél némileg többet, 18 000 forintot kellett fizetni; azonban a korábbiakhoz hasonlóan a lapot felmentették a kaució és a hírlapbélyeg fizetése alól. Felemelték azt az összeget, amelyet a kiadónak kellett fizetni a helytartótanács számára: a tételek sávosan nőttek az előfizetők arányában. Ha ezernél kevesebb prenumeránsa lesz a lapnak, 21 000 forintot kell fizetnie, s ha 1300-at meghaladó előfizetővel fog rendelkezni, 24 000 forintot. Új elem, hogy ha az előfizetők száma meghaladja az 1300-at, e felett előfizetőnként évente 5 forint jár a helytartótanács számára. A prenumeránsok közé azonban nem számították azokat a községeket, amelyek kedvezményes áron, évenként csupán 12 forintért járathatták a hivatalos lapot.⁵

Az Andrássy-kormány azonban elvette Emichtől a *Budapesti Közlöny* kiadását, és 1867. július 1-jével az egyetemi nyomdát bízta meg a feladattal, mivel a jövedelmezőségével nem voltak megelégedve.⁶ A nyomdával kötendő szerződés elkészítése hosszan elhúzódott a nyomdát felügyelő Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a nyomda vezetése között.⁷ Egy 1867. októberi levélből még arról értesülünk, hogy ugyan a nyomdaigazgató Tressinszky Ferenc már látta a tervezetet, és egyeztetett arról, de még mindig sürgetnie kell a hatóságokat, hogy rendezzék a *Budapesti Közlöny*

5 A Sürgönyre vonatkozó utasítások és szerződések sorrendje, hatálya: egyetemi nyomda szerződéstervezete: 1864. július 1-től egy évre, az egyetemi nyomda utasítása: 1864. július 1. – 1864. december 31., majd az 1864. évi utasítás módosított változata (ennek lejáratát előtt Emichhez került a lapkiadás): 1865. év végéig; Emich Gusztáv szerződése: 1865. október 1. – 1868. december 31. A szerződéstervezetet és az utasítást lásd: MNL OL D 185 1864:733 235–242. ff., MNL OL D 185 1864:1058 1–10. ff. A szerződést lásd: MNL OL D 191 M. kir. helytartótanács, elnöki iratok 1865. IV. B. 95. 291–296. ff.; MNL OL D 191 1865. IV. B. 95. 413. f.

6 A változtatásról az 1867. június 18-i minisztertanácsi ülésen döntöttek, mert a *Budapesti Közlöny* „jelenleg mit sem jövedelmező”. MNL OL K27 Miniszterelnökségi levéltár, minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1867. jún. 18. 4–5. ff.

7 Egy, a miniszterelnöknek címzett levélből kiderül, hogy 1867 szeptemberében még mindig nincs szerződése az egyetemi nyomdának, mert a *Budapesti Közlöny*höz kapcsolódó ügyek „eddig inkább csak a legrövidebb szóbeli uton intéztetvén el”. A Pénzügyminisztérium átirata Andrássy Gyula grófnak, Buda, 1867. szeptember 25., MNL OL K 26 ME 1867:1648 57. f. A nyomdaigazgató többször is sürgette a minisztériumokat, lásd: Tressinszky Ferenc a Pénzügyminisztériumnak, Buda, 1867. augusztus 8., MNL OL K 26 ME 1867:1648. A miniszterelnökségen működő sajtóosztály is méltatlankodott a szerződéskötés elhúzódása miatt: „A sajtó osztálynak egyik teendői közé tartozván, a hivatalos sajtó ügyeire felügyelni, névszerint a Budapesti Közlöny című hivatalos lap kezeltetésére, s vezetésére közvetlenül befolyjni; miután az e részben a mk. egyetemi nyomdával a lapkiadásra nézve, valamint a főszerkesztővel a lap szellemi berendezésére nézve megkötött szerződések a sajtó osztály előtt ismeretlenek.” Gelich Richárd a Miniszterelnökségnek, Buda, 1867. július 27., MNL OL K26 ME 1867:1648.

viszonyait.⁸ Tressinszky az 1865. év végéig hatályos, az egyetemi nyomdának kiadott utasítást megfelelő kiindulópontnak tartotta. Javasolta, hogy utasítás formájában rendezzék a *Budapesti Közlöny* kiadását, annak rendelkezései – véleménye szerint – átveendőek,⁹ de a nyomdaigazgató leveleinek tanúsága szerint még az 1867. év végén is folyamatban volt az új szerződés vagy utasítás elkészítése.¹⁰

A kezdeti bizonytalanságot mutatja, hogy nem volt egyetértés abban a tekintetben, hogy szerződést kell-e kötni az egyetemi nyomdával mint állami intézménnyel vagy utasítást adni – ahogy 1864-ben is vita folyt erről (az eredetileg megkötött ideiglenes szerződést Ignaz Plener pénzügyminiszter közbelépése nyomán utasításra váltották fel). Nem csupán az irat megnevezése körül zajlott a vita: egy szerződés ugyanis önálló vállalkozási tényezőnek tekinti a nyomdát, amelytől akár pénzügyi kockázatvállalás is elvárható. Az utasítás kisebb mozgásteret enged a nyomdának – viszont szinte kockázatvállalás nélkül. A nyomdaigazgató újabb válaszleveléből kiderül, hogy báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter mint a nyomdát felügyelő miniszter¹¹ azzal a kéréssel fordult az igazgatóhoz, hogy tegyen javaslatot az 1865. évi utasítás 16. pontjának módosítására, amely a kiadás pénzügyi feltételeit tárgyalta. Válaszában Tressinszky amellet érvelt, hogy a nyomdának a továbbiakban is utasítást kell kapnia a kormánytól (és nem szerződést kötni), s a kérésnek megfelelően előadta, miként módosítaná az utasítás vonatkozó részét. A 16. pontban a kiadás költségeit tárgyalja a dokumentum. Tressinszky javasolta, hogy a szerkesztőség költségeit egyenesen a nyomda pénztárából fizessék ki a korábbi évek gyakorlatával szemben, amikor a nyomda a helytartótanács elnökségének utalványozta azt. A lapkiadás költségei kapcsán azt kérte, hogy az 1300 példány fölötti minden száz példány nyomtatása után ívenként 2 forintot (másfél ív esetében 3 forintot) állapítsanak meg a nyomda számára. Majd részletezte, hogy ugyan az 1865. évi utasításban a kiadó költségeire szánt

8 Hegedűs Lajos osztálytanácsos (Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium) azonban arról panaszskodik, hogy az utasítás nyomdai és kiadási költségekre vonatkozó része azért nincs még megszövegezve, mert Tressinszky nem válaszolt levelére. Amint megérkezik válaszevele, küldi a miniszterelnökségnek az utasítástervezetet. Hegedűs Lajos Andrássy Gyula grófnak, Buda, 1867. december 26., MNL OL K26 ME 1867:1648. A levél előzménye egy Eötvös József báró vallás- és közoktatásügyi miniszternek írott levél Ludasi Mór, a sajtóosztály vezetője szóbeli előterjesztése alapján. Ebben azt kéri Eötvöstől, hogy tájékoztassa, miként áll a *Budapesti Közlöny* és az egyetemi nyomda szerződése, mert a hivatalos lap minden ügye a „ministerelnökségnél kezeltetnek, s jelenleg éppen az egyetemi nyomdával e részben kötendő szerződés iránt kell határozatot hozni”. A miniszterelnökség munkatársának fogalmazványa Eötvös József bárónak, 1867. december 24., MNL OL K26 ME 1867:1648. Érdekes ráirányítani a figyelmet arra, hogy a két szerv, Eötvös minisztériuma és a miniszterelnökség szóhasználata eltérő: a vallás- és közoktatásügyi miniszter osztálytanácsosa utasításról írt, Ludasi szerződésről beszélt.

9 Tressinszky Ferenc nyomdaigazgató kéréseit lásd: MNL OL K 26 ME 1867:1648 71–72. ff.

10 Tressinszky Ferenc a Vallás- és Közoktatási Minisztériumnak, Buda, 1867. december 29., MNL OL K26 ME 1868:144 50–54. ff.

11 IVÁNYI Béla – GÁRDONYI Albert, *A királyi magyar egyetemi nyomda története, 1577–1927*, Bp., Egyetemi Nyomda, 1927, 161.

negyedévenkénti átalány 1400 forint volt, 1867-ben az egyetemi nyomdának mégis az 1864. évi átalánynak (1265 forint) megfelelő összeget szabták ki. Kiadásai részletezését követően a jövőben elfogadhatóbbnak ítélte az 1400 forintos átalányt. Az új utasítás kapcsán további kérésekkel, javaslatokkal is fordult a miniszterhez: a hivatalos lap minden ügye ugyanazon minisztériumhoz tartozzék, szemben a korábbi évek gyakorlatával, amikor a helytartótanács és az országos pénzügyigazgatóság is illetékes volt e tekintetben. Azt tartotta volna célszerűnek, ha a hivatalos hirdetéseket (például a bíróságoktól) – elkerülendő a későbbi behajtási problémákat – csak úgy vennék fel a lapba, ha a díjat is a hirdetéssel együtt beküldenék, illetve a hirdetések díját nem sorok, hanem szavak szerint szabnák meg. A díjak előzetes beküldését a szerkesztőség kérte a *Budapesti Közlöny* 188. számában,¹² a nyomda sem látott kivetnivalót e gyakorlatban. A hosszabb magánhirdetések és a többszöri hirdetés díjszabása kapcsán pedig azt kérelmezte, hogy sem a díj megállapítása, sem pedig az engedmények adása esetében ne kelljen hatósági engedélyt kérnie, mert az lassú, és akadályozza a munkát. Végül javasolta, hogy a *Budapesti Közlöny* kiadásán dolgozó, alulfizetett nyomdai tisztviselők a lap tiszta jövedelméből bizonyos százalékban részesüljenek.¹³

Eötvös András Gyula gróf miniszterelnöknek címzett 1868. januári levele a készülő utasítástervezet kapcsán a nyomdaigazgató észrevételeit tárgyalta. Eszerint az egyetemi nyomda a lapkiadást a pénzügyminiszter „intézkedése folytán vállalta”,¹⁴ azaz erre kötelezték őket, de megfelelő utasítás hiányában a működésben komoly nehézségek merültek fel. Eötvös kivitelezhetetlennek tartotta, hogy csupán egy minisztérium felügyelje a lapkiadást és a nyomda ügyeit. Véleménye szerint a lap kiállítását illető ügyek a Pénzügyminisztériumhoz és a miniszterelnökséghez, míg a nyomda költségeinek ügyei saját minisztériumához tartozzanak. Szerinte – bár hangsúlyozta, döntenie Andrásynak kell – elfogadható, hogy a gyakrabban megjelenő magánhirdetések esetében az engedményről felsőbb engedély nélkül döntsön a nyomda

12 „Tisztelettel fölkérjük a törvényszékeket, hogy a díjjal járó hivatalos hirdetésekért (árverések, csődök s. a. t.) a díjt előlegesen méltóztassanak lefizetni, s illetőleg azt a hirdetést tartalmazó levélbe zární. Ezen intézkedés november 1-sején lép életbe, melyen tul előlegesen ki nem fizetett hivatalos hirdetést az aláírt hivatal nem vesz föl a lapba.” A *Budapesti Közlöny* Tressinszky által említett száma nem csak e kérés miatt figyelemre méltó. A kiadóhivatal már ekkor szavak száma alapján kívánja megszabni a hirdetések árát: „A díj előleges kiszámításának könnyüvé tételére a hivatalos hirdetések nem a sorok, hanem, mint a telegráf-hivataloknál, a szavak száma szerint díjaztatnak, – a következőképen: 100 vagy kevesebb szóért a díj egyszeri hirdetésért 1 frt 30 kr; (1 frt a hirdetési, 30 kr a bélyeg-díj; egy lap-példány 30 kr, nyugta-bélyeg-díj 7kr.) 100-tól 200-ig 2 frt 30 kr; 200-tól 300-ig 3 frt 30 kr, s így tovább.” *Budapesti Közlöny*, 1867. október 25., 2165.

13 Tressinszky Ferenc a Vallás- és Köznevelési Minisztériumnak, Buda, 1867. december 29., MNL OL K 26 ME 1868:144, 50–54. ff.

14 Eötvös József báró András Gyula grófnak, Buda, 1868. január 22., MNL OL K 26 ME 1868:144, 39–41. és 66. ff.

vezetése. Az utasításnak visszamenőleges hatállyal kell rendelkeznie, s a kifizetéseket minél előbb meg kell tenni a nyomda felé, érvelt a miniszter.

Sajnos aláírt, keltezett utasításszöveget nem ismerünk, ezért nem tudjuk, pontosan mikor véglegesítették a megállapodást, ahogy azt sem, mikor dőlt el, hogy a szerződésforma helyett a hivatali utasítást választja a kormány. Már Eötvös 1868. januári levele utalhat arra, hogy 1868 elején az utasítás volt a preferált. Egy fennmaradt levéltári akta világosan tanúskodik arról, hogy valóban az 1864. évi szerződéstervezetből és az 1865. évi utasításból indultak ki, olyannyira, hogy azok másolatát megtalálhatjuk az iratok között, s a másolatokon áthúzásokkal, átírásokkal tervezték a *Budapesti Közlöny* új utasítását vagy szerződését. Végül az 1865. évi utasítás rendelkezéseit tartották a későbbiekben iránymutatónak.¹⁵ Mindkét provizóriumbeli szöveget tanulmányozták, a hivatalok neveit, a lapok címeit ceruzával átírták, az 1864. évi szerződéstervezet esetében azonban jelentősen több kihúzást alkalmaztak, mint az utasításnál. Hangsúlyoznunk kell, hogy nem abból a szerződésből dolgoztak, amelyet Emich Gusztávval kötött a helytartótanács 1865. október 1-jétől (1868. december 31-ig).¹⁶ A rekonstruált munkafolyamatot alátámasztja az elkészült utasítástervezet is: nem csupán a két évvel korábbi utasítás egyes elemeit tartották meg, hanem szövegszerűen is abból indultak ki, szerkezetét tekintve a két dokumentum teljesen azonos. A módosításokat sok esetben csupán a kiegészítést követő új politikai rendszerhez való alkalmazkodás indokolta. A hivatalos lap felépítése változatlan maradt (főlap, hivatalos értesítő, magánhirdetések), a szerkesztőséget természetesen már nem a helytartótanács, hanem a miniszterelnök nevezte ki,¹⁷ a negyedik és ötödik pontban pedig a hivatalos és a magánhirdetések fogalmát taglalta az 1865. és az 1867. évre vonatkozó szöveg is.

15 Egyik bemutatásra kerülő tervezet sincs datálva. Először szerződéstervezetet készítettek, majd utasításra módosították azt a nyomdaigazgató észrevételei következtében – máshol is érvényre juttatva Tressinszky kéréseit. A szerződéstervezet még azon egyeztetések előtt születhetett, amelyeket a nyomdaigazgató és a minisztériumok folytattak a kiadási költségekről, mivel ennek helye a szerződéstervezetben üresen áll, míg az utasítástervezetben már benne foglaltatik. A szerződéstervezet szóról szóra követi az 1864. évi szerződéstervezetet, a módosítások, amelyeket végeztek benne, jól nyomon követhetők: az 1864. évi szerződéstervezet másolatán ceruzával áthúzott, javított, betoldott részeket (például: hatóságok megnevezése) valóban átvezették a *Budapesti Közlöny* szerződéstervezetére. Fő változtatás csupán az előfizetési díjak egyik tétele esetében történt, azt megemelték (a negyedéves előfizetést házhoz hordással 4 forint 25 krajcárról 4 forint 50 krajcárra), míg a többi díjtételt változatlanul vették át. Az 1864. évi szerződéstervezet kiadási költségekre vonatkozó részét egy az egyben áthúzták, s ezt nem is emelték át a *Budapesti Közlöny* szerződéstervezetébe, hanem röviden rögzítették a költségeket, nem olyan aprólékosan, mint a későbbi utasítástervezetben, mint ahogy a felmondási idő is követi az 1864. évi szerződéstervezetében foglaltakat (negyedév). A szerződéstervezetet és az 1864. évi szerződéstervezet javított változatát lásd: MNL OL K 26 ME 1867:1648, 59–65. és 75–81. ff.

16 MNL OL K 26 ME 1867:1648, Emich szerződését lásd: MNL OL D 191 1865. IV. B. 95., 291–296. ff.

17 A nyomdákkal kötött szerződések (utasítás) 5. pontjában szövegszerűen úgy szerepel (kivéve az utolsó, 1875–1877 közötti időszakra kötött megállapodást), hogy a miniszterelnök, majd később a belügyminiszter nevezi ki a szerkesztőséget. Ez azonban nem fedti a gyakorlatot, és ellentmond Salamon Ferenc szerződéseinek is, amelyek szerint a főszerkesztő választja ki munkatársait.

A hatodik pontban a terjedelmet illetően azonban mutatkozik eltérés: a *Budapesti Közlöny* terjedelmesebb újságnak szánták, egy ív helyett másfél ívre szólt az utasítás. A megjelenési gyakoriságban nincs különbség: a *Sürgöny* reggel jelent meg, mint ahogy a *Budapesti Közlöny* is – minden nap, kivéve a vasárnapokat és ünnepnapokat. Mindkét szöveg leszögezte, hogy minden közlemény és hirdetmény, amely a kormánytól vagy a hatóságoktól érkezik be a szerkesztőségbe, ingyen és azonnal közzéteendő. A hirdetések esetében azonban az ingyenesség csak az állami, közérdekű ügyekben állt fenn, ha a hatóságok magánügyekben hirdettek (például: hagyatéki tárgyalások), már díjfizetéssel tartoztak.¹⁸ A hirdetmények díjszabásakor ismét eltérésekre bukkanhatunk: az 1865. évi utasításban Tressinszky kifogásolta a soronkénti díjszámítást, ennek megfelelően az utasítástervezetben a szavak számát vették alapul. Andrássy azonban nem adott helyt a nyomdaigazgató azon kérésének, hogy a felügyelő hatóságok beleegyezése nélkül történjen a gyakrabban hirdetők esetében a kedvezmény megállapítása, ehhez ugyanis a miniszterelnök hozzájárulására továbbra is szükség volt. A hirdetési díjak befizetése kapcsán az 1865. évi utasítás tűnik engedékenyebbnek: bár szükséges a hirdetéssel együtt beküldeni annak díját is, a hatóságok hirdetményeit – ha azok díjkötelesek is – a nyomdának kötelező volt közölni ennek hiányában is, de fel kell szólítania a hatóságot, hogy elmaradását haladéktalanul pótolja. 1867-től viszont Tressinszky javaslatának megfelelően a ki nem fizetett hirdetések felvételét az egyetemi nyomda megtagadhatta. A *Budapesti Közlöny* utasítástervezete csak negyedéves előfizetési árakat tartalmazott, szemben a *Sürgöny*ével, amely – némileg kedvezőbb díjjal – egy évre, de akár egy hónapra is előfizethető volt. A negyedéves árak azonban változatlanok maradtak: postai kiküldéssel 5 forint, helybeni értékesítéssel 4 forint 50 Kr. A *Budapesti Közlöny* példányonkénti ára változott a *Sürgöny*höz képest: a előbbi hivatalos értesítő nélkül 10, azzal együtt 30 krajcár, míg utóbbi 15, illetve 20 krajcár volt. A *Budapesti Közlöny* utasításából kimaradt, hogy a községek kedvezményes

18 A díjkötelesség megállapítása persze okozott konfliktusokat. Szalay Ágoston pesti váltótörvényszéki elnök szerint például nem kell a váltótörvényszéknek iktatási díjat fizetnie a letéteményi jegyzék közzétételéért, mert azt hivatalból teszik. Szalay Ágoston a *Budapesti Közlöny* kiadóhivatalának, Pest, 1867. december 2., MNL OL K26 ME 1867:1693. A kiadó érvelése szerint azonban a letétemények tulajdonosainak érdeke a közzététel, s nem a váltótörvényszéké, így fizetni kell a publikáláért. Belányi Ferenc kiadóhivatalvezető állásfoglalása, Buda, 1868. február 21., MNL OL K26 ME 1867:1693. Dux Lajos, a sajtóosztály munkatársa szerint a kiadóhivatal követelése helytálló, a szerződés szerint nem díjmentesek ezek a hirdetmények. Dux Lajos Horvát Boldizsárnak, Buda, 1867. november 21., MNL OL K26 ME 1867:1693. Az ügy hosszan elhúzódott, csak több hatóság bevonásával sikerült végleges döntést hozni, s Duxnak még 1869-ben is arra kell felszólítania az igazságügyi minisztériumot, hogy rója le tartozását a pesti váltótörvényszék. Dux Lajos levélfogalmazványa Horvát Boldizsárnak, Buda, 1869. március 4., MNL OL K26 ME 1868:292.

Arad megye hasonlóképpen nem fizette ki a díjköteles hirdetmények árát. Ez ügyben Arad megye alispánja fordult a belügyminisztériumhoz. A levél a sajtóosztályhoz került, ahol Dux felszólítja a belügyminisztert, hogy utasítsa Arad megyét a fizetésre a *Budapesti Közlöny*ben megjelent hirdetményekért, mert az azokban szereplő ügyek a „megye saját házi dolgainak körébe” tartoztak. Arad megye alispánja a Belügyminisztériumnak, Arad, 1868. március 18. – Dux Lajos Wenckheim Béla bárónak, Buda, 1869. március 4., MNL OL K26 ME 1868:457.

áron, évente 12 forintért előfizethettek. A szerkesztőségi pénzek kezelése tekintetében a miniszterelnökség járt el, de a nyomda intézte a hivatalos lap további kiadásait és bevételeit. A számadásokat természetesen már nem a helytartótanácsnak és a pénzügyigazgatóságnak, hanem a miniszterelnöknek és a pénzügyminiszternek kell áttekinteni. A 16. pont a rendes kiadási költségeket részletezte mindkét dokumentumban. A szerkesztés költségeit a következőképpen finanszírozták: a nyomda a *Sürgöny* esetében a helytartótanács elnökségének, a *Budapesti Közlöny* esetében pedig a miniszterelnöknek fizetett havonta, előlegben 2500 forintot, azaz évente 30 000 forintot, ami lényegesen magasabb volt, mint 1864–1865-ben, mivel ugyanezt az összeget akkor az egyetemi nyomdának két lap szerkesztési költségeire kellett fizetnie.¹⁹ Az új lap utasításának tervezete a várható kiadásokról egy táblázatot is tartalmaz, amely a korábbi és a későbbi iratokban sem lelhető fel. A táblázat összefoglalja a tervezett költségeket abban az esetben, ha a lap terjedelme növekedne: 1300 példány nyomtatási költségeiből indultak ki, s minden 100 plusz példány árát határozták meg.²⁰ Az ívenkénti szedési költséget növelték egy forinttal 18 forint 40 krajcárra, a kiadó átalányát pedig negyedévenkénti 1400 forintról évi 6170 forintra emelték. Elrendelték azt is, hogy negyedévente kimutatásokat kell prezentálni a nyomdának az előfizetők és a hirdetmények számáról. A költségek tárgyalása után azonban a provizóriumbelivel teljesen azonos pontok következtek: a szedőszemélyzetnek elégséges számban kell rendelkezésre állni, külön, zárható helyiségben kell dolgozniuk. A nyomda igazgatója személyesen felelős azért, hogy a szedők megbízhatók legyenek, s a szedőkhöz illetéktelen személy ne léphessen be, a hivatalos lap tartalmának teljesen titokban kell maradnia. A szerkesztő a lap teljes tartalmáért felelős, ezért időben rendelkezésére kell bocsátani nemcsak a főlapot, hanem a hivatalos értesítőt és a magánhirdetést is. A hivatalos lap mentes a biztosítékkötelezettség és a hírlapbélyegfizetés alól. Az utasítás betartásáért a provizórium idejében a budai pénzügyigazgatóság felelt, míg a kiegyezés után a miniszterelnök. Amennyiben súlyos hiányosságokat észleltek, négyheti felmondási idővel jogukban állt másként rendelkezni a hivatalos lap kiadásáról, a nyomda azonban kötelezettségeit nem ruházhatta át másra beleegyezésük nélkül. A *Budapesti Közlöny* utasítástervezetét a 23. pont zárja, amellyel ismét visszatérnek a finanszírozás kérdéseihez azzal, hogy a nyomdának a jövedelmet az országos főpénztárba kell befizetnie, a pénzügyminiszter utasításainak megfelelően pedig az esetleges hiányt is a főpénztárból szükséges pótolni.²¹

A kormányzat igyekezett védeni a *Budapesti Közlöny* érdekeit, ezért a lehetséges konkurens lapokat nem támogatta. A korábbi német nyelvű hivatalos lap szerkesztője,

19 MNL OL K26 ME 1867:1648 (16. pont).

20 Az 1300 példányos előirányzat megjelent a szerződéstervezetben, illetve Tressinszky 1867. októberi levelében is. Tressinszky Ferenc a Vallás- és Köznevelési Minisztériumnak, Buda, 1867. október 22., MNL OL K 26 ME 1868:144, 42–49. ff.

21 A *Budapesti Közlöny* utasítástervezetét lásd: MNL OL K 26 ME 1868:144, 56–65. ff.

Bauszner József például *Köz-értesítő* címmel tervezett hetilapot indítani 1868 júliusától, amelybe szándékozott felvenni a törvényeket, hivatalos közleményeket és hirdetményeket német és magyar nyelven, s hetilapként a *Budapesti Közlöny*énél jóval jutányosabb áron, félévente 2 forint 30 krajcárért kívánta értékesíteni. A belügyminisztertől felmentést kért az újságbélyeg kötelezettsége alól, amit azonban nem kapott meg, mert Wenckheim (és Lónyay Menyhért pénzügyminiszter) a *Budapesti Közlöny* érdekeire hivatkozva elutasította kérelmét.²²

A *Budapesti Közlöny* nyomtatását, kiadását nem sokkal később ismét Emich Gusztáv részvénytársasága vette át az egyetemi nyomdától.²³ Az átszervezés konkrét okairól nem tájékoztatnak az akták. Annyi bizonyos, hogy az állam számára nem lett jövedelmező vállalkozás a lap, így talán abban bíztak, hogy ha ismét piaci alapon működő céggel kötnek szerződést, nyereségesebbé válhat kiadása. 1868 nyarán megalakult az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, amely a fennmaradt szerződés szerint (nem aláírt példány, de nevek szerepelnek rajta: Andrassy m. k., Cséry Lajos m. k.) 1868. október 1-jétől adta ki a hivatalos lapot. Az egyetemi nyomdához hasonlóan Emich esetében is korábbi szerződést vettek alapul a tárgyalások alatt. A szerződéskötést azonban megelőzte az egyeztetés Andrassy Gyula, Ludasi Mór, a sajtóosztály vezetője és Emich között, aminek írásos nyomai is fellelhetők. A szerződés tartamáról előzetesen konzultált Ludasi és Emich, a tervezetet jóváhagyta Andrassy, és felhatalmazta a sajtóosztályt, hogy megkössék azt. Az előzetes szerződésjavaslatban szerepelt, hogy a lap formája és előfizetési, hirdetési árai változatlanok, amennyiben mégis módosulnának, azt követnie kell az Emichnek fizetendő vagy az

22 Bauszner József Wenckheim Béla bárónak, Buda, 1868. június 25., Lónyay Menyhért Wenckheim Béla bárónak, Buda, 1868. július 7., MNL OL K148 XIV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtórendészeti ügyek, 1870:251, 13520. Ennek ellenére Szinnyei értesülései szerint Bauszner útjára indította a *Köz-értesítő*t 1868-ban és szerkesztette 1870-ig. SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, 1. Bp., Hornyánszky, 1891, 720.

23 Az átvétel nem volt problémamentes: Belányi Ferenc több munkatársával együtt azt kérte – mivel nem számítottak arra, hogy a kormány felmondja a szerződést az egyetemi nyomdával –, hogy a dolgozók féléves fizetésüket kapják meg, illetve a zárszámadás elkészítésére kértek haladékat, mert október 1-jéig nem tudják azt befejezni. Belányi Ferenc Andrassy Gyula grófnak Buda, 1868. szeptember 9., MNL OL K 26 ME 1868:1026. Az egyetemi nyomdát azonban arra utasították, hogy a dolgozók bérét október 1–16-ig fizesse ki. Dux Lajos levélfogalmazványa az Egyetemi Nyomda igazgatójának, Buda, 1868. október 6., MNL OL K 26 ME 1868:1204. Válaszul az egyetemi nyomda alkalmazottai azt kérték, hogy ne csak félhavi bérüket kapják meg, mert a zárszámadás sem készült el október közepéig. Érvelésük szerint rövid ideig tudtak dolgozni a nyomdánál, de a hivatalokat közben betöltötték, s ilyen helyzetben nehezen jutnak majd új munkához. Kérésüket mérsékeltek, minimum háromhavi fizetésükre tartottak igényt. Belányi Ferenc, Held Vilmos, Torossy Ede a Miniszterelnökségnek, Buda, 1868. október 8., MNL OL K 26 ME 1868:1204. Salamon Ferenc két nappal későbbi levelében azért esedezett, hogy fogadják el a kiadóhivatal dolgozóinak kérelmét. Salamon Ferenc a Miniszterelnökségnek, Pest, 1868. október 10., MNL OL K 26 ME 1868:1204. A miniszterelnökség végül arra utasította a nyomdát, hogy a felmentett hivatalnokok bérét a teljes október hónapra fizessék ki. Dux Lajos levélfogalmazványa Tressinszky Ferencnek Buda, 1868. október. 21., MNL OL K 26 ME 1868:1204.

Emich által fizetendő összegeknek. Ismét 1300 előfizetőben határozták meg azt a számot, amely után Emichnek az 1867. évi szerződésben rögzített árat fizetnie kell a kormánynak, azonban ezen felül előfizetőnként, évente nem 5, hanem 7 forintot kellett átadnia. Emich minden 1867-ben vállalt kötelezettségét ismét vállalta.²⁴ A kormányzat kiemelten fontosnak tartotta rögzíteni – annak ellenére, hogy ilyen pont a korábbi szerződésekben is szerepelt –, hogy a szedéshez megfelelő helyet kell biztosítani, és a hivatalos lap tartalmát titokban kell tartani. Az egyetemi nyomda szerződéstervezeteihez és Emich korábbi szerződéséhez képest új elem, hogy Emichnek le kellett tennie 4000 forint kauciót, a kormánynak viszont 20 000 forintos kártérítést kellett fizetnie, ha felmondja a szerződést. Továbbá Emichnek el kellett állnia minden kárpótlási követelésétől, amelyet a kormányzat felé támasztott, amiért az korábban elvette cégétől a *Budapesti Közlöny* kiadását. Ugyancsak új igény a kabinet részéről, hogy a melléklapokat, ha annak szükségességét délután két óráig jelzik, fél ív terjedelemben, ha négy óráig, akkor negyedív terjedelemben köteles Emich kiállítani (a mellékletek költségei külön fizetendők).²⁵

Andrássy ígéretének megfelelően még 1868 nyarán, nem sokkal a részvénytársaság megalakulása után megkötötte a szerződést az Athenaeum elnökével, Cséry Lajossal.²⁶ A szerződés első felébe több pontot toldottak be a mellékletek kezeléséről a fentieknek megfelelően, illetve konkretizálták ezen politikai és irodalmi tartalmú, a szerkesztőség által kért mellékletek finanszírozását is. Eszerint ezekről az év végén készítenek elszámolást: Emich csak a kiállítás árát számolhatja fel, s le kell abból vonni azon mellékletek árát, amelyekkel a magánhirdetésekre igénybe vett fölap oldalak pótolta (a kiadónak ezekért fizetni kellett). A fennmaradt követelésből 700 forintot nem térít meg a kormányzat, csak az a feletti összeget. Azon mellékletek költségét, amelyek csak magán vagy hivatalos hirdetéseket tartalmaznak, az Athenaeumnak kell fedeznie. Változás, hogy a hirdetmények díját nem sorok, hanem szavak száma szerint szabták meg, méghozzá azokkal az összegekkel (100 szóig 1 forint 30 krajcár, 100–200 szóig 2 forint 30 krajcár, 200–300 szóig 3 forint 30 krajcár), amelyek a *Budapesti Közlöny* 1867. évi – Tressinszky javaslatára tett – utasítástervezetében szerepeltek.²⁷ A magánhirdetések díjszabása esetében a miniszterelnök

24 Az említett dokumentum Emich eredetileg 1865 és 1868 között érvényes szerződése az 1866. évi módosításokkal. Nem bukkantunk 1867. március és 1867. június közötti Emichhel kötött új vagy módosított egyezségekre.

25 Szerződési pontok. MNL OL P 4. (Andrássy család) 592. tétel, 12. nagydoboz, 189–191. ff. Ezúton köszönöm Cieger Andrásnak, hogy a forrást rendelkezésemre bocsátotta.

26 Emich Gusztáv 1868 nyarán alakította vállalkozását Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulattá. MNL OL K148 IV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtóügyek 1870:586. Buda, 1868. augusztus 11.

27 A hirdetések kezelése kizárólag az Athenaeum kezébe került, ami okozott konfliktusokat. Az új szerződésre hivatkozva Borsod vármegye egyik hirdetésének díjmentességét utasította el a Belügyminisztérium (fahíd építését akarták ingyen hirdetni, mint ahogy tették azt korábban is).

továbbra is érvényesíteni kívánta jóváhagyási jogát, amellyel a helytartótanács is rendelkezett 1864-ben, azonban 1865-ben ez kikerült Emich szerződéséből. Ugyancsak Tressinszky javaslata – és minden bizonnyal a negatív példák sora – köszön vissza abban az új pontban, amely szerint az Athenaeum sem volt köteles ki nem fizetett hivatalos hirdetést közölni. Az egyetemi nyomda 1867–1868-as szerződés- és utasítástervezetében foglaltakkal azonos előfizetési árakat állapítottak meg²⁸ (negyedévre forint postai kihordással, helyben házhoz 4 forint 50 krajcár, egy-egy példány megvásárolható hirdetményekkel 30 krajcárért vagy azok nélkül 10 krajcárért), azzal a kiegészítéssel, hogy a községek ismét kedvezményes áron, évente 12 vagy félévente 6 Ft-ért fizethetnek elő.²⁹ Az 1300 előfizető felett fizetendő 24 000 forint éves díjat megtartották, mint ahogy a díj sávós változását is (1000 előfizetőig évi 21 000, 1100-ig évi 22 000, 1200-ig évi 23 000 forint), azonban – a Ludasival történt egyeztetés alapján – felemelték az 1300 prenumeráns felett évenként és előfizetőnként fizetendő összeget 7 forintra. Új elem továbbá, hogy ha a hivatalos hirdetmények száma meghaladta a 4500-at, minden 100. hirdetmény után további 250 forintot kellett az Athenaeumnak befizetni. A titoktartásra és az elkülönített helyiségre vonatkozó szövegrészek is bekerültek az új szerződésbe,³⁰ mint ahogy az is, hogy az Athenaeum „lapbiztosítéknak [...]

Borsod vármegye a Belügyminisztériumnak, Miskolc, 1869. március. 1. – Berczik Árpád levélfogalmazványa Borsod vármegyének, 1869. április 4., MNL OL K26 ME 1869:432. Más alkalommal Szolnok megye kívánta volna ingyen közzétenni a földtehermentesítési ügyekben született határozatokat, de nemcsak arra figyelmeztet Dux, hogy az új szerződés alapján azt nem tehetik díjmentesen, hanem arra is, hogy előre kell fizetni a hirdetményekért. Dux Lajos levélfogalmazványa, Buda, 1869. november 24., MNL OL K26 ME 1869:1120. Más esetekben azonban az Athenaeum követeléseit utasították el. Egyik ilyen ügyben a Belügyminisztérium a hirdető Borsod vármegyének adott igazat, és törölték a kiadó által felrótt díjtartozásukat, mert a hirdetményük tartalma az „állam ügyét érdeklő tárgy” volt. Belügyminisztérium Borsod vármegyének, Buda, 1868. október 6., MNL OL K26 ME 1868:893. Máskor a kiadó az 1870. évre a szabadalmak közzététele kapcsán 4851 forint iktatási díjat követelt. A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium államtitkára jelezte, hogy a közlésre az 1867. évi 16. tc. kötelezi a megyét, s 1868–1869-ben gond nélkül publikálta ingyen a hirdetményeket a hivatalos lap. A miniszterelnökségről Toldy István válasza szerint a *Budapesti Közlöny* kérése elutasítandó. A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium államtitkára Andrassy Gyula grófnak, Pest, 1871. január 12., Toldy István levélfogalmazványa Szilágy Józsefnek, 1871. január 18., MNL OL K26 ME 1871:71. A vitás kérdésekben – úgy tűnik – a végső szó a miniszterelnöké, esetleg a belügyminiszteré volt.

- 28 Az Emichhel való szerződéskötés tervezésének valamelyik fázisában, talán még a Ludasival való egyeztetés előtt, megpróbálták kiindulni a *Budapesti Közlöny* utasítástervezetéből. Erre az utal, hogy a tervezet szövegében az egyetemi nyomda szavakat ceruzával áthúzták, s „Emich ur”-ra írták át több helyen (de nem teljesen következetesen). MNL OL K26 ME 1868:144.
- 29 A kedvezményes előfizetésre igényt tartott volna néhány nagyobb települések is, kérésüket azonban elutasították.
- 30 Kemény Zsigmond báró levelében arról számolt be, hogy a „kormány hivatalos lapját több évre vetjük haszonbérbe; [...] köteleztük magunkat, hogy külön házat építünk három hónap alatt, hogy a titkos nyomtatványok számára igen biztos mellék nyomda legyen”. Kemény Zsigmond Danielik Jánosnak [1868 szeptembere] = KEMÉNY Zsigmond *Levelezése*, s. a. r. PINTÉR Borbála, Bp., Balassi-ELTE, 2007, 420. 1868. július 8-án az Athenaeum igazgatóságának tagjai közé választották Kemény

fizetésétől fel van mentve”. Ugyanakkor ez alkalommal biztosította a kormányzat, hogy ha az Athenaeum megszegi a szerződésben foglaltakat, a pénzbírság behajtható legyen: a kiadó ingatlanvagyonára 4000 forint összegben kötelezvényt jegyeztek be.³¹ A szerkesztőség az utasítástervezetben 90 darab (az 1867. évi szerződéstervezetben 80 darab) ingyenes tisztelet- és cserepéldánnyal rendelkezett.³²

A szerződés két pontját 1870-ben kiegészítésekkel látták el. Ennek következtében a honvédkerületi parancsnokságok is – 30 példány erejéig – a községeknek szabott, alacsonyabb áron fizethettek elő a *Budapesti Közlönyre*. Az Athenaeum eleget tett a belügyminiszter ezen kérésének, de cserébe a kiadó azt indítványozta, hogy a hivatalos hirdetmények számítási rendszere változzon. A szerződés aláírásakor minden hivatalos hirdetményt háromszor tettek közzé, s e hirdetésszámmal számolták ki, hogy 4500 hirdetés felett minden száz hirdetmény után a kiadó 250 forintot köteles fizetni a miniszterelnökségnek. Azonban az azóta eltelt időszakban gyakorlattá vált,

Zsigmondot, az alakuló ülésre augusztus 2-án került sor, amelynek jegyzőkönyvét Kemény vezette. SZABÓ László, *Athenaeum, Ötven év egy irodalmi és nyomdai társulat életéből*, Bp., Athenaeum, 1918, 10–11.

31 MNL OL K148 IV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtóügyek 1870:586, 37–41. ff.

32 Ezen felül a sajtótörvény 40. paragrafusára szerint a helyi hatóságoknak kellett minden újságból két példányt küldeni, amelyből egy a Nemzeti Múzeumé. Későbbi rendelet alapján az egyiket a közvadászlónak, a másikat, a múzeum példányát a helyi hatóságoknak kellett eljuttatni. A m. k. igazságügyi miniszternek 1867. júl. 17-én kelt [403. sz.] rendelete, a sajtó termékek köteles példányainak beküldése iránt. Pest, 1867. július 17. = *Magyar sajtójogi szabályok annotált gyűjteménye 1848–1989*, szerk. PAÁL Vince, Bp., 2017, 129–130. http://nmhh.hu/dokumentum/202796/Magyar_Sajtjogi_Szabalyok_18481989.pdf (utolsó megtekintés: 2020. július 18.) Az ingyenes példányok megküldése nem volt problémamentes. Az Athenaeum igazgatója, Osterlamm Károly például úgy vélte, hogy a pozsonyi postaigazgatóság jogtalanul kér díjmentes példányt. Azonban néhány hónap elteltével megérkezett a miniszterelnökség utasítása, amely szerint a postaigazgatóságoknak (pozsonyi, pesti, zágrábi, kassai, nagyváradi, temesvári, nagyszebeni, soproni), valamint a katonai irodának, a kabineti irodának és a legfőbb számvevőségnek is díjmentesen kell egy-egy példányt küldeni. Osterlamm Károly a pozsonyi postaigazgatóságnak, Pest, 1868. október. 27. – Dux Lajos Osterlamm Károlynak Buda, 1869. január 5., MNL OL K26 ME 1868:1529. Később a miniszterelnökségen próbálták korlátozni a kiszolgáltatandó ingyenes példányok számát, így például nem tettek eleget Eötvös kérésének, hogy az alapítványi ügyészségek is díjmentesen kapják meg a *Budapesti Közlönyt*. Dux Lajos levélfogalmazványa Eötvös Józsefnek, Buda, 1869. március 7., MNL OL K26 ME 1869:37. A piaci alapon kötött szerződés értelmében – ami némileg meglepte az érintetteket – a minisztériumok és végül a postaigazgatóságok sem kaptak ingyenpéldányokat a *Budapesti Közlönyből*. Az Athenaeum igazgatója levelében összesítette a minisztériumok és a postaigazgatóságok tartozását, ami 2093 forintot tett ki. Pest, 1869. október 7. Festetics György gróf király személye körüli miniszter ezek után közölte Andrássyval, hogy korábban ingyenesek voltak a példányok a hivatalos lapból, s ha valóban ki kell fizetnie, megteszi számla ellenében (valóban eszközölte a kifizetést), de a jövőben nem kér Bécsbe három példányt, csak egyet. Festetics György gróf Andrássy Gyula grófnak, Molnári, 1869. október 13. MNL OL K26 ME 1869:1393.

hogy sok hirdetést csak egyszer publikáltak, így azt határozták el, hogy ezek az egyszer közölt hirdetmények is háromnak számítsanak a végelszámoláskor.³³

Az Athenaeum következő szerződését 1871 szeptemberében már nem a miniszterelnökséggel kötötte, hanem a belügyminiszterrel,³⁴ mivel időközben a *Budapesti Közlöny* ügyeinek intézése átkerült oda, s a szerződés hatálya is hosszabbá vált: három év helyett hat évre kötötték (1872. január 1. – 1877. december 31.), amennyiben egyik fél sem mondja azt fel 1874. január 1-jén (a szerződést kizárólag ezen a napon lehetett felmondani, a dátum a későbbiekben fontos szerephez jut).³⁵ A *Budapesti Közlöny* szerkesztéről szóló részt kiegészítették: míg korábban esetleges volt, hogy kiad-e a szerkesztőség politikai vagy irodalmi tartalmú melléklet, melynek előállítási költségeit külön elszámolja a kiadó, az új szöveg szerint hetente egyszer melléklet tartozik a főlaphoz egy ív terjedelemben. A szerkesztő kinevezése ekkortól a belügyminiszter feladata lett, a szerkesztőség tagjait a szerkesztő választotta ki. A főlap tekintetében szigorítottak a struktúrán: a nyolcadik oldalt nem engedték át még teljesen a hirdetéseknek, hanem kikötötték, hogy ezen az oldalon az áru- és értéktőzsdéről, illetve a pesti gabonaárakról szóló adatoknak kell helyet adni. Továbbra is fenntartották annak lehetőségét, hogy ha a szerkesztőség – kettő helyett – délig jelzi, akkor félíves, ha délután négyig, akkor negyedíves mellékletet kell előállítaniuk. Ezek költségét, amennyiben meghaladták a szerződésben foglalt nyolc oldalas főlapterjedelmet, a kormány térítette meg, azaz a számítás módszerét egyszerűsítették. Az ingyenes és a díjköteles hirdetések köre nem változott, mint ahogy a hirdetési díjak sem, s a kiadónak a magánhirdetések tarifáit továbbra is – immár a belügyminiszter engedélyével – jogában állt megszabni. Az előfizetési díjakat azonban több esetben is leszállították Tóth Vilmos belügyminiszter szándékainak megfelelően: helyben házhoz hordva az éves előfizetés 12 forint lett (18, illetve 20 forint helyett), mint ahogy vidékre postai úton szétküldve szintén ennyit kellett fizetni. Ha csak a mellékletre fizettek elő, amire korábban nem volt lehetőség, akkor évente 2 forint 40 krajcárt kellett befizetni. Az éves, féléves és negyedéves előfizetés mellett lehetőség volt egy-egy szám megvásárlására is. Ekkor 20 krajcárral számoltak 30 krajcár helyett, az értesítőt önmagában a korábbiakhoz hasonlóan 10 krajcárért lehetett megvásárolni, míg – új elemként – a mellékletet 5 krajcárért. Egyszerűsítették, eltörölték a sávós rendszert (21 000 és 24 000 forint

33 Cséry Lajos Rajner Pálnak, Pest, 1870. április 30., MNL OL K148 IV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtóügyek, 1870:586, 60–61. ff.

34 Arról, hogy a *Budapesti Közlöny* ügyeinek intézést átteszik a Belügyminisztériumhoz, Kandó Kálmán leveléből értesülünk. A változást Kandó tényként közli, indokokról nem olvashatunk. Kandó Kálmán Rajner Pálnak, Buda, 1870. február 24., MNL OL K148 XIV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtórendészeti ügyek, 1873:339.

35 Az új szerződés motivációjáról így írt a belügyminiszter: „azon politikai tekintetben fontos körülményre fektettem súlyt, hogy a hivatalos lap előfizetési árának lehető leszállítása által, annak minél szélesebb körben való elterjedésére alkalmat szolgáltassak”. Tóth Vilmos Lónyay Menyhért grófnak, Buda, 1871. december 10., MNL OL K26 ME 1871:1835.

között mozgott) annak tekintetében, hogy a kiadónak milyen összeget kell – havonkénti részletekben – kifizetni, és annak nagyjából az átlagában állapodtak meg (évi 22 000 forint), de megtartották azt a rendelkezést, hogy minden bevétel a kiadót illeti, amelyből fedeznie kell a kiadásokat. Meghagyták a szedők titoktartására vonatkozó szigorú szabályokat, és a lapbiztosíték letétele alól továbbra is felmentették a kiadót.³⁶ Az esetleges büntetések behajthatósága végett az Athenaeum ingatlanvagyonára bejegyzett biztosítékot is fenntartották, annak összegén nem változtattak.³⁷

Néhány hónappal később pótszerződés aláírására volt szükség. Cséry Lajos egy leveléből kiderül, hogy a minisztériumok több kéréssel, igénnyel is fordultak az Athenaeumhoz, azonban ezek közül nem mindegyik teljesítését vállalta a kiadó. Jóváhagyta, így a pótszerződésbe is belekerült, hogy az erdélyi hivatalos hirdetményeket – a Magyarországra vonatkozó szerződésben foglaltakkal megegyező módon – közlik,³⁸ a díjmentes hirdetések közlésének költségeit a kormány ívenként térítette meg a kiadónak.³⁹ Cséry azonban visszautasította az igazságügyminiszter azon

36 A hírlapbélyeget az 1869. évi 23. törvénycikkkel eltörölték. Az intézkedés 1870. január 1-jétől lépett hatályba.

37 Az 1871. szeptember 15-én kötött szerződésből az aláírt változat áll rendelkezésünkre. MNL OL K148 XIV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtórendészeti ügyek, 1872:101, 133–141. ff.

38 Az erdélyi hirdetések ügye már korábban is felmerült. Salamon Ferenc jelezte, nem az ő hatásköre dönteni arról, hogy mit vegyen át a *Budapesti Közlöny* az *Erdélyi Hivatalos Értesítő*ből, hanem a minisztériumoké, de megjegyezte azt is, hogy ha bármit is átemel, számítani kell a *Budapesti Közlöny* kiállításának drágulására, illetve arra, hogy bizonyos idő el fog telni, mire Budapesten is megjelennek a szövegek. Kiemelte továbbá, hogy alapvetően helyi érdekeltségű ügyek találhatók az *Erdélyi Hivatalos Értesítő*ben, azaz nemcsak azt sugallta, hogy esetleg érvényüket veszítik az ügyek, mire a *Közlöny*ben napvilágot látnak, hanem azt is, hogy azok Magyarországon érdektelenek. Salamon Ferenc miniszter tanácsos úrnak, Buda, 1867. október 29., MNL OL K 29 ME 1867:1648. A levél előzménye lehetett Berczik Árpád – fogalmazványként fennmaradt – levele, amelyben leszögezte, hogy a *Budapesti Közlöny* szerkesztőjének minden hirdetményt át kellene vennie az *Erdélyi Hivatalos Értesítő*ből. Berczik Árpád Salamon Ferencnek, h. n., 1867. október 15., MNL OL K 29 ME 1867:1648. 1872-ben azonban már nem a hirdetmények *Erdélyi Hivatalos Értesítő*ből való átemeléséről szólt a pótszerződés, hanem azok közléséről, mivel a kolozsvári lap megszűnt.

39 Buda, 1872. január 14., MNL OL K148 XIV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtórendészeti ügyek, 1872:101, 139. f. Az erdélyi díjmentes hirdetmények nagy száma miatt a kormányzat valóban plusz költségek kifizetésére kényszerült. Vérei József, a kiadó igazgatója, kimutatása szerint 1873 márciusáig 5087 forint 96 krajcár tartozás halmozódott fel. A költségek csökkentésére is javaslatot tett: áremelést irányzott elő a példányonkénti vásárlásokra (*Budapesti Közlöny* értesítővel 40 krajcár, csak az értesítő 30 krajcár legyen), csak az értesítőre ne lehessen előfizetni. Felhívja a figyelmet, hogy aránytalan az árképzés, mivel az értesítő 2–3 ívet tesz ki (10 krajcár), a főlap pedig egy ív terjedelmű (a főlap és az értesítő ára 20 krajcár). Tetemes mennyiségű főlap marad fenn, mert csak az értesítőre fizetnek elő. Vérei József Szapáry Gyula grófnak, d. n. (beérkezett: 1873. április 9.), MNL OL K148 XIV. B. 1873:727. Vérei József a kiadóhivatal vezetőjeként dolgozott (nevezték igazgatónak is), Cséry Lajos pedig a vállalat elnöke. SZABÓ, *Athenaeum...*, i. m., 14–15. Pontos kimutatás: MNL OL K148 XIV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtórendészeti ügyek, 1873:1214. Az állam azonban nem térítette meg a költségeket a rossz pénzügyi körülményekre hivatkozva (hitelt kellett volna felvenni). Cséry Lajos ezt tudomásul vette, mivel kéréseit teljesítették: az igazságügyminiszter, Pauler Tivadar intézkedett, hogy az erdélyi hirdetéseket ne külön-külön, hanem egyben

kérését, hogy a bíróságok és az ügyészségek még olcsóbban, egész évre 8, félévre pedig 4 forintért fizethessenek elő a lapra. Mint írta, a lap már egyébként is leszállított ára „alighogy a kiállítási költségeket fedezi”, s nem értett egyet azzal a minisztériumi érveléssel, hogy az Erdélyből befolyó hirdetési díjak a vállalatot előnyhöz juttatják, mivel nagyszámú hirdetményt kellett díjmentesen közölni.⁴⁰

A következő szerződést – miután a belügyminiszter felmondta a korábbi az országgyűlés határozatának megfelelően – 1875. január 1-jétől 1877. december 31-ig kötötték. A felmondás szükségessége mellett a képviselőházban a pénzügyi bizottság érvelt a következő évi költségvetés vitájában még 1871-ben: az „1870-ik évi zárszámadás szerint, a Budapesti Közlöny tiszta jövedelme 31,765 forintba rugott [...] a pénzügyi bizottság a hivatalos lap kiadására nézve az Athenaeummal kötött szerződést az államra nézve és alapfejlődésének [!] érdekében kedvezőtlennek nyilvánítja és azért annak, a szerződésben kikötött legközelebbi felmondási időszakban felbontását javasolja.”⁴¹ A diszkusszió 1871. december 9-én zajlott, szerződésfelmondásra azonban 1874. január 1-jén volt csak lehetőség. A javaslatról szóló vita során elhangzott, hogy a kimutatás szerint a kiadó jövedelme a *Budapesti Közlöny* kapcsán csupán 480 forint, amit elképzelhetetlennek tartottak a képviselők, mivel ilyen összegért nem ad ki lapot egyetlen társaság sem, s ha valóban csupán ennyi haszna maradna a kiadónak, nem javasolná a pénzügyi bizottság sem a szerződés felbontását. Arra gyanakodtak, hogy a kimutatásokban szereplő összegnél jelentősen nagyobb tételeket szedtek be a hirdetésekért.⁴² Zsedényi Ede, a pénzügyi bizottság előadója válaszában kifejtette, hogy miért vélik hátrányosnak a szerződést: „4000 példánynak nyomtatási költsége 22.500 frt. Tehát egy példánynak kiállítása 20 frt 50 kr. Ezt tényleg lehetetlennek tartottuk, minden esetre 5 frtot nyer a nyomdász minden példánynál; az állam jövedelme pedig, mely 1870-ben 31.000 frt volt, most 2000 frtra szállott le, de miután a hivatalos mellékívről külön kell fizetni, attól tartott a pénzügyi bizottság, hogy a 2000 frt elegendő nem lesz, tehát még rá kell fizetni.”⁴³ Az ellenzéki Jókai Mór – akinek lapját ugyancsak az Athenaeum adta ki – szintén szót kért. Cáfolta, hogy a vállalat túlzott mértékben nyereszkeskedne a hivatalos lap kiadásakor, mivel jelentősen olcsóbban számítja fel az árakat a *Budapesti Közlöny* esetében, mint például az ő saját lapjának: „A nyomda tisztességes, becsületes hasznot kap, mint nyomda, a nyomtatásért a »Közlöny« ha nagyobb számú példányokban nyomattik, ha sok mellékletet hoz, akkor a nyomda nyert,

közölhessék, mert sok szövegrész azonos volt a hirdetményekben, továbbá felemelték a magánhirdetések tarifáit. Cséry Lajos Szapáry Gyula grófnak, d. n. (beérkezett: 1873. június 3.), MNL OL K148 XIV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtórendészeti ügyek, 1873:1891.

40 Cséry Lajos Tóth Vilmosnak, Buda, 1872. január 4., MNL OL K148 XIV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtórendészeti ügyek, 1872:101, 146. f.

41 Az 1869-ik évi ápril 20-dikára hirdetett országgyűlés... i. m., 359.

42 Uo., 360.

43 Uo., 360.

mint nyomda. De annak kiállításánál 12 frtnyi előfizetési ár mellett, 2½ néha 3½ ivet adva mindennap, lehetetlen magán az előfizetésen és a hirdetményi bevételeken nyerni, hanem maga a nyomda nyer.”⁴⁴ Sérelmezték azt is, hogy a belügyminiszter a válalatok versenyeztetése nélkül döntött az Athenaeum mellett. A diszkusszió végén elfogadták a költségvetésbe beiktatandó tételként a *Budapesti Közlöny* szerkesztésére szánt 20 000 forintot, azonban a Ház felszólította a belügyminisztert, hogy amint lehet, mondja fel az Athenaeummal kötött szerződést.⁴⁵

Mindez nem volt zökkenőmentes, vitákat eredményezett, mert a kiadó nem kapta meg 1874. január 1-jén a szerződés felmondásáról szóló iratot.⁴⁶ Az újabb szerződéskötést megelőzte hét felkért nyomda (Athenaeum, Első Magyar Egyesületi Nyomda, Franklin, Pesti Könyvnyomda Társulat, Khor és Vein, Légrády, Kertész Josef) árajánlatának versenyeztetése, ami az előző években nem volt gyakorlat. Közülük négy válalat adott ajánlatot, kettőt (Franklin, Pesti Könyvnyomda Társulat) túl drágának találtak, így azokkal nem foglalkoztak a továbbiakban. A Légrády és az Athenaeum ajánlata között éves szinten mindössze száz forint eltérés volt (az Athenaeum ajánlata volt a kedvezőbb), továbbá a Légrádyt nem sorolták a „biztos anyagi állásuak közé”, mégis, a versenyeztetés ellenére mindegyik ajánlatot visszautasították.⁴⁷ Végül a következő három évre is az Athenaeummal kötöttek szerződést, módosított feltételekkel. A korábbi pótszerződésnek megfelelően immár nem csupán magyarországi, hanem erdélyi hivatalos lapnak is nevezik a lapot, melynek szerkezete változatlan maradt. A hirdetések terjedelme bárhány ívre is rúgjon, a kiadó nem kérhet kárpótlást, azonban, ha a főlap lesz hosszabb egy ívnél, a belügyminisztérium tartozik – havi összesítés alapján – fizetni ívenként hatvannégy forintot. A díjköteles hivatalos hirdetmények

44 Uo., 363.

45 Uo., 369. Salamon első szerződése (Buda, 1867. július 1.) szerint évi 19 000 forint illette meg a szerkesztőséget. MNL OL K148 IV. B. 1870:608 (másolat). Az újabb szerződéskötéskor csökkentették ezt az összeget 18 000 forintra (Pest, 1871. dec. 16.). MNL OL K148 XIV. B. 1874:104. 1875-ből csupán szerződéstervezetet ismerünk (Budapest, 1874. október 8.), de ebben a szerkesztőség költségvetését jelentős mértékben megkurtították (évi 14 300 Ft). A tervezet mellé ceruzával rávezették, hogy „október hó 26-án előttünk Sándor János Tóth Dénes Salamon Ferencz”. MNL OL K148 XIV. B. 1874:104. Ez mintha arra utalna, hogy ezen a napon sor került a szerződéskötésre.

46 Cséry Lajos leveléből tudjuk, hogy a felmondást csak 1874. január 2-án kapta kézhez, így nem fogadta el azt. Cséry Lajos Szapáry Gyula grófnak, d. n. (beérkezés: 1874. január 7.) MNL OL K148 XIV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtórendészeti ügyek, 1874:104. A további iratokból kiderül, hogy a kézbesítő csúszott egy napot a levél átadásával. MNL OL K148 XIV B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtórendészeti ügyek, 1874:104. Következő fennmaradt levelében Vérei József amellett érvelt, hogy a válalat nem tud több bérpénzt fizetni a korábban megállapított 22 000 forintnál, mert a papír drágult, és az 1872. évi szedősztrájk után nőtt a szedők díjazása. Konstruktív javaslatokat tett: a falvakat kivéve 12 forint helyett ismét 20 forint legyen az előfizetés díja, a hivatalos értesítőt ne értékesítsék külön, a melléklapot szüntessék meg. Vérei József javaslata, Budapest, 1874. január 12., MNL OL K148 XIV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtórendészeti ügyek, 1874:104.

47 MNL OL K148 XIV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtórendészeti ügyek, 1874:104, 110–112. ff.

beiktatási díja változatlan, a magánhirdetések árát a vállalat szabja meg, továbbra is a belügyminiszter jóváhagyásával. Az éves előfizetési díjakat – a kiadóvezető javaslatának megfelelően – visszaállították 20 forintra, a községek azonban továbbra is 12 forintért fizethettek elő, mint ahogy a honvédkerületi dandárparancsnokságok is, de továbbra is csak 30 példány erejéig. Példányonként már kizárólag csak egyben lehetett megvásárolni a főlapot és az értesítőt 30 krajcárért. Ez a szerződés szintén tartalmazta, hogy a szedőknek külön helyiségben kell dolgozniuk, munkájuk közben nem mehet be senki hozzájuk, a vezércikkeket vagy más szövegeket senkivel sem ellenőriztethetik, illetve a nyomdának megfelelő létszámban kell szedőket alkalmaznia. A lapbiztosíték alól e szerződés szerint ugyancsak mentesült a *Budapesti Közlöny*, mint ahogy a kiadói biztosíték összege változatlanul 4000 forint maradt. Ezt azonban már nem az ingatlanra jegyezték be, hanem első takarékpénztári betétként, megadva a betétkönyv számát, s rögzítve, hogy a kamatok az Athenaeumot illetik. Az összegből a belügyminiszter – szabálytalanságok, szerződésszegés esetében – továbbra is levonhatott bírságot, s az óvadékot az Athenaeumnak ki kellett egészítenie, ellenkező esetben a belügyminiszter szerződést bonthatott – kártérítési igény mellett – a vállalattal. A bérleti díj, amelyért a belügyminiszter átengedte a bevételeket (előfizetési díjak, hirdetések és az egyes lapértékesítésből származó összegek), jelentős mértékben emelkedett 22 000 forintról 65 500 forintra. A kiadó vállalta, hogy a lapot kiállítja és szétküldi.⁴⁸

A Budapesti Közlöny szerkesztőjének és szerkesztőségének állása

A *Budapesti Közlöny* nyomtatásához, kiadásához kapcsolódó fentebbi szerződésekben közös elem, hogy a szerkesztő, akit a miniszterelnök, majd később a belügyminiszter nevezett ki, felelt a lap tartalmáért. A szerkesztőség igényt tarthatott köteles- és csempéldányokra, illetve – nyomós okok esetében – egyes szedők eltávolítását kérhet. A szerkesztőségre vonatkozó pontok mellett, amelyek a nyomdákkal kötött szerződésekben foglaltak, további információkkal is rendelkezünk, mivel fennmaradtak a Salamon Ferencsel kötött szerződések is. Az 1867. július 1-jén egy évre aláírt szerződése alapján Salamon felelősséget vállalt a lap tartalmáért,⁴⁹ illetve azért, hogy a jogszabályokat, hivatalos hirdetményeket és értesítéseket gyorsan és pontosan közölje. A szerkesztőségi személyzet kiválasztása és díjazásuk megállapítása ugyancsak a szerkesztő feladata volt. A kormány és a hivatalos lap együttműködésének módját is szabályozták: a minisztériumokban ki kellett jelölni egy-egy olyan „irodalomban

48 Szapáry Gyula gróf, Cséry Lajos elnök, Vérei József igazgató, Budapest, 1874. október 16., MNL OL K148 XIV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtórendészeti ügyek, 1874:104, 125–129. ff.

49 A dokumentum Salamon második szerződése, az első szerződésre csupán utalást találtunk ebben a szövegben, azt nem ismerjük. Másolat Salamon Ferenc szerződéséről, Buda, 1867. július 1., MNL OL K148 IV. B. 1870:608.

jártas” tisztviselőt, aki országos érdeklődésre számot tartó, a közvélemény informálását szolgáló adatokat közöl a sajtóosztállyal, amely azután azt továbbítja a szerkesztőséghez.⁵⁰ Ezek a szövegek nem hivatalos közlemények, így Salamon ezek kapcsán tehetett észrevételeket. A dokumentum szerint a *Budapesti Közlöny* szerzőinek tartózkodniuk kellett a polémiáktól és a politikai agitációtól, objektivitásra kellett törekedniük, azonban hozzászólhattak az aktuális irodalmi, tudományos, társadalmi, művészeti kérdésekhez. Ha politikai tartalmú tárgyat érintettek, a „kormány elveivel meg egyező módon” kellett nyilatkozniuk. A szerkesztőség költségeként évi 19 000 forintot állapítottak meg, amelyből 4000 forint a szerkesztő fizetése volt, továbbá a tiszta jövedelem 10%-a illette meg a szerkesztőséget (az összeget a szerkesztőnek fizették ki, azonban ő abból „főbb munkatársait is részesíteti”).⁵¹ A szerkesztő feladata volt az is, hogy felügyelje a kiadó tevékenységét, hogy az minél több magánhirdetést vegyen fel az újság jövedelmezősége érdekében.⁵²

1871-ben módosították Salamon szerződését. Kikerült belőle az a szakasz, amely szerint a lap nyomdájának, kiadóhivatalának tevékenysége az ő felügyelete alá tartozik, s hogy elő kell segítenie a hirdetések számának növekedését, de belekerült, hogy az újság hetente egy törvényt magyarázó melléklettel lát napvilágot, amelynek szövegeit az illetékes minisztériumok küldik be. A szerkesztőség költségvetését csökkentették évi 18 000 forintra, a szerkesztő fizetése azonban változatlanul 4000 forint maradt, a szerkesztőségnek a tiszta jövedelemből járó 10%-os juttatáskifizetés

50 Később kritika érte a minisztériumokat, mivel nem megfelelően segítették a sajtóosztály munkáját, így a szerkesztőséghez sem jutottak el a megfelelő hírek. A minisztertanácsi ülésen megállapítják azt is, hogy ennek oka a sajtóosztály és a minisztériumok közötti viszony szabályozatlanságában keresendő. MNL OL K27 Miniszterelnökségi levéltár, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1868. október 13., 5. f. Az igény, hogy a hírek kiszivárogtatását megelőzzék, egy-egy minisztériumból ne juthassanak ki információk egyes sajtótermékekhez s a minisztériumok gyorsan tájékoztassak a sajtóosztályt, majd a sajtóosztály a lapokat, már 1867 őszén jelentkezett. Kandó Kálmán (a miniszterelnök nevében) Wenckheim Béla bárónak, Buda, 1867. november 8., MNL OL K148 IV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtóügyek. 1867:4962.

51 MNL OL K148 IV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtóügyek, 1870:608. A kifizetés nem ment mindig gördülékenyen, a szerkesztő egyszer például levélben kérte, hogy a miniszterelnökség az októberi hátralékot és a novemberi járandóságot utalványozza. Salamon Ferenc Kandó Kálmánnak, h. n. é. n., Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Levelestár. Az iratok arról is tanúskodnak, hogy 1870-ben egyenesen kétségbe vonták a minisztériumi tisztviselőket, hogy a szerkesztőségnek járna a 10%-os juttatás (966 forint 86 krajcár) a tiszta jövedelemből. A miniszterelnöknek szóló, a Belügyminisztériumban készült fogalmazványban arról is érdeklődnek, hogy a korábbi években történt-e hasonló kifizetés Salamon részére. Fogalmazvány Andrássy Gyula grófnak, 1870. február 13., MNL OL K148 IV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtóügyek, 1870:608, 13. f. A bizonytalanság oka az lehetett, hogy a *Budapesti Közlöny* ügyei ekkoriban kerültek át a belügyminisztériumhoz (Kandó Kálmán erről szóló levele 1870. február 24-i keltezésű).

52 Salamon Ferenc szerződésének másolata, Buda, 1867. július 1., MNL OL K148 IV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtóügyek, 1870:608, 14–15. ff.

azonban kimaradt a szövegből.⁵³ A szerződést – a korábbi gyakorlattól eltérően – a belügyminiszter határozatlan időre kötötte Salamonnal. Továbbra is tartalmazta az, hogy a hivatalos lapnak tartózkodnia kell a polémiáktól, de – a kormány irányvonalának megfelelő – véleménycikkeket publikálhattak.⁵⁴

1874. szeptember 22-én 1874. december 31-i hatállyal felmondták Salamon szerződését, mivel azt „az államkincstárra nézve terhesnek” találták.⁵⁵ A munkakapcsolatot nem akarták megszakítani, elégedettek voltak vele, s kijelentették, új, jutányosabb szerződéskötést szükséges eszközölni. Felkérték a szerkesztőt, hogy terjesszen be egy csökkentett költségvetést, aminek Salamon eleget tett, s benyújtott egy tervezetet 15 000 forintos éves büdzséről, amelyet a minisztériumban részletesen megvizsgáltak, s még néhány száz forinttal tovább redukáltak 14 300 forintra. 1874 októberében megkötötték a szerződést, amely a megkurtított költségvetési összeget tartalmazta, s ismét belevették a szövegbe, hogy Salamon felügyeli a lap kiadóját és nyomdáját. A lap tartalma kapcsán – azon túl, hogy polémiákba nem bocsátkozhat, és objektíven kell tájékoztatnia – belekerült a szerződésbe új elemként, hogy a nemhivatalos részben félhivatalos közlemények jelenhetnek meg. Ha a lap terjedelme meghaladná a hét oldalt, a nemhivatalos részben a félhivatalos közleményeken kívül csak a *Külföld* rovatot és a táviratokat szabad publikálni annak érdekében, hogy csökkentsék a terjedelmet (és az Athenaeummal kötött szerződés értelmében így ne kelljen a plusz oldalak miatt további összegeket kifizetni). Rendkívüli melléklet csak a belügyminiszter engedélyével jelenhetett meg. További instrukciót is tartalmaz a tervezet: „A napi hírek közlését illetőleg – csak biztos s tartalmuknál fogva a hivatalos lap tekintélyével meg egyeztethető hírek közlendők.”⁵⁶ A szerkesztő szerződését továbbra is határozatlan időre kötötték, ami mutatja, hogy valóban nem ingott meg Salamonban a kormányzat bizalma.

Ezt támasztja alá az is, hogy Salamon tevékenységéről méltató sorokat írt a sajtóosztály vezetője, Halász Imre visszaemlékezésében a 20. század elején. Kitért a lap nemhivatalos részére, annak tartalmára, a szövegek íróira, így érdemes hosszabban idéznünk véleményét:

Salamon Ferenc, ez a kemény nyakú magyar, kinek az esze éles acélpenge, jelleme kristály volt, állott a hivatalos lap élén. Ez a jeles ember nem tekintette színekurának

53 Bár a szerződésbe nem került be ez a tétel, mégis dokumentálható, hogy a szerkesztőség megkapta ezt az összeget: 1872. február 28-án például 2606 forint 68 krajcárt utalványoztak Salamonnak ezen a címen. Salamon Ferenc levele „Kegyelmes uram” megszólítással (Tóth Vilmos belügyminiszternek) Pest, 1872. február 9., MNL OL K148 XIV. B. 1872:520.

54 Buda, 1871. december 16., MNL OL K148 XIV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtórendészeti ügyek, 1874:104, 61. f.

55 Fogalmazvány, az ügyállás leírása. Budapest, 1874. október 8., MNL OL K148 XIV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtórendészeti ügyek, 1874:104, 55. f.

56 MNL OL K148 XIV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtórendészeti ügyek, 1874:104, 57–58. ff.

szerkesztői állását, hanem ambícióját helyezte abba, hogy a Közlöny nemhivatalos része egy tökéletes lap legyen. Külpolitikai része határozottan jobb és kimerítőbb volt az összes többi lapokénál, mert ezek mint laptöltelékét kezelték a külföldre vonatkozó közleményeket, holott a Közlöny annyi helyet szentelt nekik, amennyit a közlendők természetesen megkívánt.

Magas színvonalon állt a Közlöny irodalmi és művészeti része. Az új színművekről szóló kritikái egész essay-ek voltak, melyek néha több számon át húzódtak s az egész hazai sajtó e fajta közleményeit felülmúlták. E magas színvonalú tanulmányokat részint maga a nagy tudású és tehetségű szerkesztő, részint Arany László írta.

Manapság szinte megfoghatatlan sajátossága volt a hivatalos lapnak, hogy nemhivatalos részében időnként nagy súlyú és terjedelmű polémiákat is folytatott politikai kérdésekről, politikailag szereplő egyének ellen. Ezeket pedig nem más, mint a hatalmas dialektikai erővel rendelkező Salamon Ferenc maga írta.⁵⁷

A kormányzat – a szerződésben foglaltak ellenére – Halász szerint csekély befolyást gyakorolt a *Budapesti Közlöny* nemhivatalos részére: „a »Budapesti Közlöny« is nemhivatalos részében teljesen független lap volt, mely csak annyiban különbözött a többi lapoktól, hogy ha különös nyomatékot akartunk adni valamely communiqué-nak, akkor azt a Budapesti Közlöny nemhivatalos részében tettük közzé.”⁵⁸

A Budapesti Közlöny *munkatársai, szerkesztése*

A hivatalos lap szerződésekben rögzített szerkezete mellett érdemes kitérni munkatársaira, forrásaira is. A lap indulásakor sok rovatnál, még a rövid híreknél is szerepelt utalás a szerzősége. Az első néhány hónapot követően azonban anonimizálták a szövegeket, a szerkesztő, Salamon Ferenc neve is ritkán, majd egyáltalán nem jelent meg. Persze a későbbiekben is felbukkant egy-egy álnév vagy aláírás, de már csak a tárcarovatban. A szerkesztőn kívül – mint ahogy azt Halász is említette – rendszeres szerzője volt a lapnak Arany László, aki mindenekelőtt a Kisfaludy Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia ügyeiről számolt be. A tárcák szerzői között megtaláljuk Szigligeti Edét színházügyekben, Gyulai Pál kritikáit, Bartalus István⁵⁹ zenetörténeti,

57 HALÁSZ Imre, *Egy letűnt nemzedék, Emlékezések a magyar állam kialakulásának újabb korszakából*, Bp., Nyugat, 1911, 105.

58 Uo., 106.

59 Bartalus István (1821–1899): zenetanár, népdalgyűjtő, zenetörténész, írásait a *Budapesti Szemle* és a *Koszorú* is közölte. SZINNYEI, *Magyar írók élete és munkái*, i. m., 1, 627–628.

Szász Károly és Brassai Sámuel⁶⁰ irodalmi tárgyú írásai mellett Szilágyi Ferenc⁶¹ és Varró Sándor⁶² könyvismertetéseit, Eötvös Lajos⁶³ és Szabó Károly⁶⁴ könyvészeti témájú cikkei és Szilágyi Sándor, Asbóth János,⁶⁵ valamint Bartsch József⁶⁶ tárcáit. Jakab Elek⁶⁷ Kolozsvárhoz kapcsolódó szövegeket és vegyes tárgyú könyvismertetéseket publikált. Baráth Ferenc⁶⁸ is könyvismertetéseket tett közzé, Bohus Rezső⁶⁹ pedig oktatásügyhöz kapcsolódó beszámolókat (elsősorban külföldi iskolákról, iskolatípusokról). Szűkebb szakmai kérdésekben nyilatkozott Rómer Flóris és Henszlmann Imre, oktatásügyekről Schäffer Károly,⁷⁰ Molnár Aladár⁷¹ és Ballagi Károly.⁷² 1874-től új szerzőként, többféle álnévvel megjelent Szüry Dénes,⁷³ aki a várszínház előadásairól tudósított. Természetesen számos olyan szerző is felbukkant, aki csupán egyetlen

- 60 Brassai Sámuel (1797/1800–1897): Nyelvész, filozófus, természettudós, aki mindegyik szakterületéről nagyszámú publikációt jelentetett meg, s az oktatási, pedagógiai kérdések is érdekelték. SZINNYEI, *Magyar írók élete és munkái*, i. m., 1, 1321–1327.
- 61 Szilágyi Ferenc (1797–1876): történész, Szilágyi Sándor (1827–1899) történész édesapja, az 1850-es években a magyar nyelvű hivatalos lap, a *Budapesti Hírlap* szerkesztője. SZINNYEI, *Magyar írók élete és munkái*, i. m., 13, 1909, 891–892.
- 62 Varró Sándor (1848–1870): irodalomtörténeti érdeklődésű ügyvédjelölt, publikált a *Vasárnapi Ujságban* és a *Reformban* is. SZINNYEI, *Magyar írók élete és munkái*, i. m., 14, 1914, 948–949.
- 63 Eötvös Lajos (1814–1872): bibliográfus, Eötvös Károly öccse. SZINNYEI, *Magyar írók élete és munkái*, i. m., 2, 1893, 1360–1362.
- 64 Szabó Károly (1824–1890): történész. SZINNYEI, *Magyar írók élete és munkái*, i. m., 13, 237–240.
- 65 Asbóth János (1845–1911): újságíró, néprajzkutató, 1870-től a pénzügyminisztériumban fogalmazó, Sennyey Pál báró konzervatív pártjához csatlakozott. SZINNYEI, *Magyar írók élete és munkái*, i. m., 1, 269–271.
- 66 Bartsch (Barts) József (1844–1896): orvos, publikált például az *Orvosi Hetilapban*, szerkesztette a *Munkások Ujsága* című lapot. SZINNYEI, *Magyar írók élete és munkái*, i. m., 1, 655.
- 67 Jakab Elek (1820–1897): levéltáros, történész, művészettörténész, fő kutatási területe Erdély, széleskörű publicisztikai tevékenységet folytatott (*Vasárnapi Ujság*, *Pesti Napló*, *Pesti Hírlap*, *A Hon*, *Ellenőr*, *Századok* stb.). SZINNYEI, *Magyar írók élete és munkái*, i. m., 5, 1897, 264–278.
- 68 Baráth Ferenc (1844–1904): irodalomtörténész, tanár, aki számos lapban tette közzé írásait (például: *Fővárosi Lapok*, *Budapesti Szemle*, *Vasárnapi Ujság*, *Magyarország és a Nagyvilág*, *Pesti Napló*, *Reform* stb.). SZINNYEI, *Magyar írók élete és munkái*, i. m., 1, 562.
- 69 Bohus Rezső (ca. 1840–1886): tanár. SZINNYEI, *Magyar írók élete és munkái*, i. m., 1, 1175.
- 70 Schäffer Károly (1841–?): tanár, iskolaigazgató. SZINNYEI, *Magyar írók élete és munkái*, i. m., 12, 1908, 311.
- 71 Molnár Aladár (1839–1881): tanár, művelődéspolitikus, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium titkára, majd 1869-től osztálytanácsosa. Publikált többek között a *Pesti Naplóban* és a *Néptanítók Lapjában*. SZINNYEI, *Magyar írók élete és munkái*, i. m., 9, 1903, 153–158.
- 72 Ballagi Károly (1824–1888): tanár, tanfelügyelő, a *Vasárnapi Ujság* és a *Pesti Napló* munkatársa, írt például a *Néptanítók Lapjába* is. SZINNYEI, *Magyar írók élete és munkái*, i. m., 1, 436–437.
- 73 Szüry Dénes (1849–1909): 1871-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium munkatársa, a *Budapesti Közlöny* tudósítója (Várszínház), az 1870-es évek második felétől publikált a *Fővárosi Lapokban* és a *Pesti Naplóban*. SZINNYEI, *Magyar írók élete és munkái*, i. m., 13, 1190–1193.

vagy néhány szöveget közölt a hivatalos lapban az elemzett évfolyamokban (például: Vachott Sándorné egy nőtanoda programjáról⁷⁴), illetve sajnos szép számmal olyanok is, akiknek a szignóját az álnévlexikon segítségével sem sikerült megfejteni. A szerzőséget közlő szövegek esetében nem található átfedés a sajtóosztály munkatársai és a *Budapesti Közlöny* szerzői között, viszont – némileg visszatükrözve a sajtóosztály és a minisztériumok, illetve a hivatalos lap elvárt együttműködését – feltűnik néhány szerző egy-egy minisztériumból. Azt is megfigyelhetjük, hogy a szerzők nem csupán kormánypárti (esetleg szubvencionált) vagy kormányközeli lapokban, hanem ellenzékben is publikáltak.

A tartalom összeállításakor Salamon számos lapot felhasznált forrásként. A bécsi tudósításokat bécsi lapok (például: *Wiener Zeitung*, *Neue Freie Presse*) alapján szerkesztette, s a hazai, fővárosi és vidéki sajtótermékek (például: *Magyar Állam*, *Agramer Zeitung*, *Kolozsvári Közlöny*, *Vasárnapi Ujság*, *Unio*, *Orvosi Hetilap*, *Posta Közlöny*, *Szegedi Híradó*, *Aradi Lapok*, *Pester Lloyd*, *Magyar Polgár*, *Magyar Nyelvőr*) is alapanyagul szolgáltak számára. E sajtóorgánumok között nem csupán kormánypárti, szubvencionált újságok (*Győri Közlöny*, *Esti Lap*), hanem kormányközeli (*Pesti Napló*), sőt ellenzéki lapok (*A Hon*, *Magyar Ujság*), illetve szaksajtó is szerepelt.

A *Budapesti Közlöny*ben idővel egyre nagyobb tért hódított az országgyűlési tudósításokat közlő rovat (hosszú képviselőházi, rövidebb főrendiházi beszámolókkal), általában a *Külföld* és a tárcarovat terjedelmének csökkentése vagy elhagyása mellett. Az utolsó vizsgált években a szabadalmi hírek is elszaporodtak kiszorítva ezzel más tartalmakat.

Mint említettük, takarékosági okokra hivatkozva Tisza Kálmán utasításának megfelelően 1875 júliusától megváltozott a lap szerkezete. Mindamellett, hogy a teljes terjedelem nem esett vissza drasztikusan (átlagosan havi 700–750 oldalról körülbelül 650–680 oldalra), a hivatalos lap négy (néha csupán két) oldalassá vált, s kizárólag jogszabályokat, kinevezéseket, kimutatásokat és egyéb hivatalos közleményeket tartalmazott, valamint felbukkant néhány konzuli jelentés és a szabadalmi hírek hosszúságos felsorolása. Eltűntek az országgyűlési tudósítások, az irodalmi és a külföldi hírek, a tárcák, a beszámolók a különféle kongresszusokról, értekezletekről és ülésekről. Mind Tisza rendelete előtt, mind pedig utána a hivatalos hirdetések foglaltak el több oldalt.

Összegzés

A kiegyezést követő első években valamelyest módosult a kormányzat és a sajtó kapcsolata, azonban a *Budapesti Közlöny* indulásakor – talán az egyszerűség kedvéért – úgy rendelkeztek, hogy a kiadó a korábbi évek hivatalos lapjára vonatkozó szerződés

74 *Budapesti Közlöny*, 1868. november 4.

szerint járjon el, azaz a *Budapesti Közlöny* indulásakor nem született új megállapodás. A *Budapesti Közlöny* szerződésai esetében az egyetemi nyomda, illetve Emich Gusztáv provizóriumbeli utasításából/szerződéséből indultak ki az Andrássy-kormány hivatalnokai is. A szövegek kevés változáson mentek keresztül az évek alatt. Az általunk ismert dokumentumok tanúbizonysága szerint az egyetemi nyomda vezetőjének, Tressinszky Ferencnek jobbító javaslatai majd csak az Emichhel (az Athenaeummal) kötött szerződésbe kerültek bele. Bár a képviselőház 1871-ben vitatta a kiadóvállalattal kötött megállapodást, az elemzett időszakban 1868 októberétől mindvégig ez a cég adta ki a hivatalos lapot. A vizsgált években az előfizetési árak ingadoztak, a hasznbérlet díja jelentős mértékben nőtt, a hivatalos díjköteles hirdetések ára azonban változatlan maradt (szemben a magánhirdetéseivel, amelyek tarifája emelkedett). A miniszterelnökség, majd a Belügyminisztérium igyekezett csökkenteni azokat az összegeket, amelyek az állami büdzsét terheltek a *Budapesti Közlöny* kiadása következtében (miközben a nyomdának termelt tiszta jövedelmet a lap), ezért döntött úgy Tisza Kálmán 1875 nyarán, hogy a szedési, szerkesztési költségeket csökkentendő, átalakítja a *Budapesti Közlöny* tartalmát, azonban a látványos terjedelemcsökkenés az 1880-as évek elejéig elmaradt.

A *Budapesti Közlöny* Tisza módosításáig mindvégig tartalmazott tárcákat, véleménycikkeket, már csak ezért is érdemes megvizsgálni előfizetőinek számát arra keresve a választ, milyen mértékben gyakorolhatott hatást a lap. Részletes kimutatást a *Budapesti Közlöny* előfizetőiről az Athenaeum számadásában az 1867. év harmadik és negyedik évnegyedéből találtunk. Ebből kiderül, hogy a hivatalos lapot vidéken és a fővárosban júliusban 1753-an kapták meg, ebből 1608-an voltak „fizetési előfizetők”, augusztusban 1853-an (ebből fizettek 1718-an), szeptemberben 2059-en (1910 fizetővel). A következő hónapokban is folytatódott az enyhén növekvő tendencia: októberben 2134-en (1978 fizetővel), novemberben 2161 (nem közölték a „fizetési előfizetők” számát), decemberben 2172 (2110 fizetővel).⁷⁵ Később az Athenaeum 1871. évi kimutatása ad némi betekintést a prenumeránsok számába: e szerint a harmadik negyedévben 2492 előfizetője volt a hivatalos lapnak, ami nem jelent nagyságrendekkel több előfizetőt.⁷⁶ Hasonló adatokat olvashatunk a következő években a postahivatalokban feladott példányszámokról (1872: 1962, 1873: 2454), ami azonban nem fedi a terjesztett lapszámot teljes egészében, jelentős növekedést mégsem mutat.⁷⁷

A *Budapesti Közlöny* csupán kis szeletét tette ki fővárosi heti- és napilappiacnak, amelynek hivatalos része azonban mind a hatóságoknak, mind pedig egyes hivataloknak, magánszemélyeknek megkerülhetetlen volt, mivel innen értesülhettek

75 Belányi Ferenc kimutatásai, Buda, 1867. szeptember 30. és 1867. december 31., MNL OL K26 ME 1867:1648, 26. f., 32. f.

76 Osterlamm Károly kimutatása, d. n., MNL OL K148 XIV. B. 1872:101, 66. f.

77 Kimutatás az 1872. január 15. és 1873. január 15. között a pesti központi postahivataloknál feladott hirlap példány számairól. MNL OL K26 ME 1873:400.

a hivatalos hirdetményekről, innen ismerhették meg az új jogszabályokat. A hivatalos lap pedig karaktere következtében – alapvetően a törvényeket, rendeleteket olvasták benne – nem feltétlenül a legalkalmasabb véleménybefolyásoló eszköz volt.

Bár Salamon Ferencet kötötték szerződésének pontjai, amelyek előírták a kormánypárti irányvonalat, ennek ellenőrzése – főleg annak ismeretében, hogy Salamon nem mindig tartotta be szerződését, hiszen folytatott polémiákat is – messze elmaradt a helytartótanács és a kancellária felügyeletének szigorúságától.⁷⁸ Deák Ágnes kutatásai szerint az 1860-as évek első felében mind a helytartótanács, mind pedig a kancellária igyekezett tartalmi szempontból is – például a lapengedélyek kiadása és a különféle szankcionálások mellett – befolyásolni a sajtót, a hivatalos sajtót pedig különösen rövid pórázon fogni. Pálffy Móric gróf helytartó hétfőnként külön eligazítást tartott a támogatott lapok szerkesztőinek.⁷⁹ Hasonló típusú „kézivezérlésről” a dualizmus korának első éveiből nem rendelkezünk ismeretekkel.

78 Salamon támadta a *Pester Lloyd*-ot, amikor a lap szerzője nem járt utána megfelelően egy témának, és úgy támadta a kormányt. Kikelt a *Pesti Napló* ellen is, amely a *Budapesti Közlönyt* vádolta meg az-
zal, hogy sugalmazott cikkeket közöl. *Budapesti Közlöny*, 1869. október 16., 3471–3472. – *Budapesti Közlöny*, 1869. október 19., 3520–3521.

79 DEÁK Ágnes, *Suttogások és hallgatások. Sajtó és sajtópolitika Magyarországon, 1861–1867*, Bp., Osiris, 2018, 64–66.